

PETRU MAIOR IN CADRUL VIETII NATIONALE SI CULTURALE
A EPOCII SALE

Eri s-au implinit o sută de ani tocmai de la moartea în suburbia sîrbească din Buda (Ráczváros), a unuia din cei mai străluciți reprezentanți ai istoriografiei noastre naționale și, în același timp, a celui mai însemnat membru al triadei marilor scriitori întemeietori ai școalei istorice și filologice române transilvane, de erudiție și critică, de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea, - a lui Petru Maior.

Institutul de Istorie Națională avînd în programul său, între altele, și comemorarea datelor mari ale trecutului nostru, n-a putut lăsa să treacă acest centenar fără să aducă, din acest prilej, partea sa de prinos la recunoștința și admirația pe care poporul românesc le datorește memoriei și operei nemuritorului autor al "Istoriei pentru Începutul Românilor în Dacia".

Și a crezut că n-ar putea face mai bine aceasta - pentru lumea universitară în mijlocul căreia ne aflăm - decît relevînd în lumina lor de acum o sută de ani și de astăzi, însemnătatea și valoarea operei, istorice și filologice, a lui Petru Maior, prin scurte cuvîntări ocazionale, între cari acea a vorbitorului ce binevoîți a asculta are de scop să evidențieze rolul pe care marele nostru scriitor l-a avut în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale.

Pentru aceasta, e necesar însă să înfățișăm mai întîi în cîteva cuvinte, starea de conștiință moral-națională la care ajunsese poporul românesc de dincoace de Carpați în vremea activității istorice și literare a lui Petru Maior.

Marile evenimente religioase, politice și revoluționare petrecute în viața acestui popor în sec. XVIII, nu aduseră, precum se nădăjduise, nici o schimbare esențială a situațiunii sale economice, sociale și politice. Unirea cu Biserica Romei nu dădu, sub toate aceste raporturi, rezultatele pe cari cei ce-o înfăptuire și cei ce o urmau timp de trei generațiuni le așteptase. Cu excepția progresului cultural, starea clerului și poporului unit era, la sfârșitul secolului, aceeași ca și la începutul lui. Nici o-nnoire, de ordin general firește, nu se nregistrează în această privință în suta de ani scursă de la separațiune. Greaua luptă politică și națională, a lui Ioan Inocențiu Clain, pentru drepturile clerului și poporului său, nu duse nici ea, cum se știe, la alt rezultat, decît doar la exilul și sfârșitul dureros, tragic al neînfrîntului luptător, mucenic pe altarul bisericii și națiunii sale. — Iar mișcarea revoluționară a lui Horia și țovarășilor săi, mișcare la care inteligenta română, atîta cîtă și cum era, nu participase, nu aduse, prin ea însăși, pe seama poporului, terorizat prin martiragiul șefilor săi, decît prea puține și neînsemnate rezultate vădite în lumea realităților trăite.

Totuși, pe urma acestor evenimente, poporul român din Transilvania și părțile ungurene căpătă conștiinți rolului însemnat pe care îl avea în susținerea vitrigii sale patrii și a forței pe care ar putea-o reprezenta prin restaurarea anticilor sale drepturi politice și naționale, răpite și abolite, în cursul veacurilor trecute, prin violență și înșelare, de națiunile dominante și priviletiate, — lui celui mai vechi și mai numeros, dar și celui mai nedreptățit și asuprit neam al teritoriului ancestral. Conștiința acestei însemnătăți și puteri fu considerabil crescută : în primul loc, prin cunoașterea din ce în ce mai sugură și mai întinsă, a originii și trecutului său, pe care o aducea și răspîndea

contactul direct și indirect al cărturarilor, tot mai numeroși, cu școlile și lumea Apusului și, în al doilea loc, reformele liberale pe care nobilul și bunul împărat Iosif le acordă popoarelor sale - reforme sub al căror regim de scurtă dar impresionantă durată Români putură înțelege, realmente marea schimbare ce s-ar produce în situațiunea lor și a țării, când, prin retrocedarea vechilor drepturi, vor fi puși pe picior de egalitate, ca națiune politică, cu celelalte popoare ale patriei.

Această stare, de superioară conștiință moral-națională a poporului român cis-carpatin, care se oglindește, în modul cel mai expresiv în memorabilele acte istorice din 1791/2, provocă o adevărată alarmă printre neamurile dominante și privilegiate, împotriva cărora se îndrepta acțiunea politică română de la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Numărul cel covârșitor al Românilor și negreșit, calitățile ce ei afirmară, în ultimul timp, pe tărîmurile unde propășirea nu le putea fi cu totul țărîmuriță, trebuiau să fie serioase motive de îngrijorare pentru aceste neamuri, în cazul când postulatele politice naționale române, de egală îndreptățire la viața publică a țării, ar fi fost satisfăcute sau impuse. De aci tenacea și îndelungata lor rezistență, întru apărarea poziției amenințate. Și fiindcă în spiritul vremilor ce se anuțau, de abolire a privilegiilor și de instituire a drepturilor naturale, postulatele române nu puteau fi atacate cu succes în baza lor legală, ele trebuiau distruse în baza lor istorică, pe cale politică dar și științifică. Originea romană a "Valahilor" și continuitatea viații lor în Dacia trebuiau nu numai contestate, ci și infirmate, dacă se putea, cu solide, irefutabile, mărturii și argumente istorice, - Români avînd a fi înfățișați ca un popor de obîrșie nelămurită și dubioasă, alcătuit în alte părți decît ale patriei actuale și venit aci abia în sec. XII și XIII, spre a cuprinde și

uzurpa prin mărinimoasă toleranță a celorlalte neamuri loc în dauna lor, cu alte cuvinte fără îndreptățire istorică a reclama și mai ales a obține situație politică egală acestora.

x

Cel dintîi care dădu expresie științifică acestei necesități politice fu un German originar din Elveția, trăit multă vreme în Țara-Românească și în Transilvania, ca slujbaş (juris-consult) al Principeiui Ipsilanti și ca auditor-căpitan al armatei chesaro-crăești, care, trebuie s-o mărturisim, și-a dat multă și lăudabilă osteneală să cunoască starea poporului român și trecutul său, dar care, cum se constată din scrisul său și cum ne spune Petru Maior însuși era condus, din nefericire, în investigațiile sale, de idei preconceptuate și pe lîngă aceasta, se găsea, față de Români - pentru exagerate ambiții personale nesatisfăcute și pentru sensibil amor propriu jignit - în comunitate de sentimente politice cu compatrioții noștri Sași, din al căror neam îi era și soția. Elvețianul acesta, Franz Joseph Sulzer, sub influența părerii emise mai înainte de renumitul linguist de la Halle Johann Thunmann (Untersuchungen über die Geschichte des östlichen europäischen Völker, Leipzig 1774), că Daco-românii și Macedoromânii sînt urmașii Tracilor romanizați și amestecați apoi cu tot felul de alte neamuri și sub influența preocupărilor politice ale mediului cu care se identificase, concepu și formulă, primul, în opera sa, foarte prețioasă de altfel (Geschichte des Transalpinischen Daciens, Wien 1, 81 - 2), teoria după care Românii s-ar fi format ca popor la Sudul Dunării, în Peninsula balcanică, de unde ar fi imigrat la Nordul fluviului, în actualele lor locuințe, numai în sec. XII și XIII, - teorie în totală opoziție cu întreaga tradiție istorică de pînă atunci, scrisă și orală, indigenă și streină, care considera pe Români ca descendenți ai coloniștilor

lui Traian și trăitori neîntrerupt, în Dacia (D. Onciul, Românii în Dacia traiană, București 1902 și Tradiția istorică în chestiunea originilor române, București 1907).

Noua teorie, pe care autorul ei se nevoi a o înfățișa în lumina dovezilor istorice solide și în haina argumentării critice obiective, fu primită, cum e ușor de înțeles, cu deosebit interes mai ales în Transilvania, în lumea cărturarilor și conducătorilor politici ai celor două națiuni dominante de aci. La cea dintâi ocazie, în 1791, când Suplica română înaintată împăratului Leopold II fu cunoscută, ea a fost pusă în serviciul luptelor politice militante de către eruditul istoric transilvan al vremii, Iosif Carl Eder, în notele critice cu cari acesta însoți și comentă retipărirea textului numitei Suplice (Supplex libellus Valachorum cum notis historico-criticis, Cluj 1791). Și aceasta cu o pasiune ce nu se poate explica decât prin starea de enervare ce cuprinsese națiunea ungurească și săsească față de cererile române și prin ura personală - contemporanii indică și motivele - a autorului pentru concetățenii săi români. Curînd după aceasta, teoria Sulzeriană, adoptată fiind, cu modificări ce privește epoca transmigrației, de Johann Christian Engel (Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum, Viena 1794 și Geschichte der Moldau und Walachei, Halle 1804), pătrunde, prin reputația acestui valoros istoric și prin creditul de care se bucurau scrierile sale, și în lumea învățată, streină apuseană.

x

Față de această ofensivă politică-literară, era, pentru învățații români ai epocii, o datorie de imperioasă necesitate națională și de onoare științifică să ia hotărîtă atitudine, întru apărarea vechei tradiții istorice a autochtoniei. Si între acești învățați se găseau, din norocire, atunci, cîțiva foarte

bine pregătiți și înarmați ca să răstoarne, pe cale de polemică științifică noua teorie, a transmigrațiunii : protagoniștii școlii istorice și filologice române transilvane - Clain, Sincai și Maior. Fiecare o făcu, se știe, în felul și cu mijloacele sale. Pe cînd însă scrierile celor dintîi n-au putut fi publicate la timpul lor și cele mai multe, nici după aceea, - scrierile consacrate chestiunii române, ca să-i zicem cu termenul generalizat astăzi, ale celui din urmă - Istoria pentru începutul Românilor în Dacia (Buda 1812), Istoria bisericii Românilor (Buda 1813), Broșurile polemice cu Kopitar - văzură lumina tiparului la timp, spre a servi cauza națională și culturală a neamului.

Dar dacă întîmplarea, legată desigur de împrejurări, însă și de voința hotărîită a unui om, a făcut din acesta, din Petru Maior, singurul exponent cunoscut al lumii învățate române din aceea vreme în marea luptă politică-literară cu adversarii mai sus numiți : Sulzer, Eder și Engel, - ceea ce a dat acestui exponent înalta autoritate morală și științifică pe care el a avut-o la contemporanii și cu osebire la urmașii săi, a fost valoarea scrierilor sale mult superioare acelorora pe cari le-au dat ori le-ar fi putut da - azi o putem spune - ceilalți rovarăși ai marelui nostru istoric. Și aceasta nu atît prin erudiția pe care o aveau în aceeași măsură, ba poate chiar mai mare, Sincai și mai ales Clain, cît prin profunda cunoaștere, pătrundere și înțelegere a problemelor istorice și filologice puse în discuție ca rezultat al unor îndelungate studii și meditații asupra lor, prin simțul său critic superior, prin temperamentul său polemic așa de viu, prin pasiunea de-a urmări și apăra adevărul, prin rîvna neogoită de-aș sluji neamul și peste toate, prin acel dar minunat, care dă putință spiritelor alese să suplinească în studiul trecutului lipsa izvoarelor, sau insuficiența lor printr-o remarcabilă intuiție

istorică, - dar pe care Petru Maior l-a posedat, ca toți marii istorici, în pronunțat grad.

x

Nu stă în căderea mea, să dovedesc toate acestea, acum și aci, prin analiza și aprecierea scrierilor de cari am vorbit ale lui Petru Maior. Lăcrul îl vor face, cu specială competență onorații mei colegi - d-l Lupăș pentru latura istorică și d-l Pușcariu pentru cea filologică a acestor scrieri. Ceea am eu a face, am spus-o la început, este să evidențiez rolul pe care scriitorul ce comemorăm astăzi l-a avut în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale, determinînd împrejurările ce i le-au impus și relevînd calitățile prin cari el l-a ilustrat. Rolul acesta este de a fi fost, în momentul cînd importanta controversă istorică a originii Românilor și a continuității vieții lor în Dacia fu pusă, din motive politice, în discuție științifică, de a fi fost, zic, în acel moment, exponentul cel mai autorizat, mai competent, mai înfocat și mai militant al autohtoniei noastre și de a fi rămas, timp de un secol, cît adecă controversa a fost discutată, izvorul nesecat și bogat de la care s-a adăpat istoriografia noastră națională întru susținerea mai departe a secularului ei proces istoric.

Intr-adevăr, construcția științifică a operei lui Petru Maior, sub raport istoric ca și sub raport lingvistic, e atît de solidă ca informație, ca argumentare și ca interpretare, cît ea se menține, în elementele ei organice, întregă, pînă astăzi. Ceea ce timpul a irosit, e numai accesoriul - exagerări explicabile pentru vremea aceea, teorii dovedite în urmă ca eronate, păreri prea personale și fără actualitate acum. Esențialul a rămas și a intrat în circulația istorică - mai întîi prin scrierile polimice ale urmașilor imediați : Bojincă, Murgu, Aaron și ceilalți, apoi după ce discuțiunea a fost reluată, cu aparatul criticei istorice

și filologice moderne, de Roesler și alții, prin scrierile istoricilor români contemporani, ale lui Xenopol în special. Fructul spiritual al minții superioare a lui Maior trăește astfel ca bun comun, fără a se mai ști, adesea, de la cine porcede, în întreaga noastră literatură istorică actuală. Și cetitorii de astăzi ai operei marelui istoric rămân nu puțin surprinși, constatînd cum tot ce e esențial, cum am zis, în această operă, ca informație, ca argument și ca interpretare, se regăsește în paginile mai tuturor scrierilor noastre, istorice și lingvistice, tratînd originea și viața poporului român în Evul mediu. Această chiar și în operele mai nouă, rezultate din cea mai largă și erudită revizuire a izvoarelor vechi și scrutare a celor descoperite de atunci încoace, scrieri făcute în mod cu totul independent de cele ale predecesorilor, deci și ale lui Maior.

Constatările aceste sînt, desigur, cel mai frumos omagiu ce se poate aduce memoriei lui Petru Maior cu prilejul servării centenarului morții sale. Căci ce alta poate fi spus mai mult spre lauda unui scriitor, decît că fructele operei sale spirituale au răzbit prin vremuri, s-au răspîndit în mijlocul alor săi și au devenit bunuri generale ale unei culturi naționale ! Și despre cari alții dintre scriitorii noștri, în domeniul istoric și filologic, se mai poate spune aceasta cu mai bun și drept cuvînt ca despre Petru Maior ? Iată de ce, privită în perspectiva ei istorică de după o sută de ani, personalitatea lui apare ca una din cele mai strălucite ale trecutului nostru cultural și ca cea mai măreață a epocii sale, dominînd, cu opera spiritului său, așa cum e recunoscută și aprețuită de urmași, întreagă această epocă, una din cele mai de seamă din toată istoria cugetării românești cum se exprima d. N. Iorga.

Incheiînd această scurtă cuvîntare comemorativă, țin să relevez, în legătură cu cele spuse mai înainte, că marele proces al drepturilor noastre istorice, pe care dușmanii ni l-au deschis acum o sută de ani, din motive politice, și a cărui dezbatere a ținut, din aceleași motive, un veac întreg, e încheiat astăzi prin radicalele prefaceri politice din ultimii doi ani — cu reintegrarea noastră deplină în stăpînirea teritoriului național contestat. Și aceasta pe baza drepturilor de prioritate istorică, de superioritate etnică și de importanță politică, așa cum susțineau și pretindeau, începînd cu Petru Maior, toți cei ce au pledat de partea noastră, acest proces în decursul timpului. Dreptatea cauzei noastre a învins. Ea nu va mai fi discutată. Adevărul istoric ne mai fiind întunecat de interese politice, va triumfa chiar și asupra acelor ce, deși-l vedeau, nu voiau să-l recunoască. Iar teoria imigrării Românilor în străvechea lor patrie în sec. XII și XIII va rămîne numai un titlu de curiozitate științifică pentru una din cele mai mari erezii istorice ce s-au emis și susținut, cu atîta pasiune și stăruință deșartă, vreodată.

Faptul acesta mare, al închiderii secularului proces istoric de care vorbesc, pe urma recentelor evenimente politice, s-a îndeplinit prin forța nebiruită și totdeauna triumfătoare — oricît de tîrziu, — a dreptății și a adevărului și printr-un concurs norocos de împrejurări, dar, negreșit, și prin manifestarea conștiinței și solidarității noastre naționale. Iar dacă această manifestare a fost atît de deplină în toate actele vieții noastre politice din ultimul timp, ea este a se datori în primul loc culturii și educațiunii naționale, al căror unul din principalii agenți au fost mai ales ideile de care ne ocuparăm ale lui Petru Maior. Un cuvînt mai mult deci, spre a îndrepta simțimintele noastre de pioasă recunoștință și de înaltă admirațiune pentru memoria mare-

lui scriitor, al cărui nobil suflet părăsea, acum o sută de ani, într-o modestă chilie din Buda, departe de toți ai săi, trupul lui, nu atât îmbătrânit de ani, cât istovit de muncă și secătuit de boală, spre a trece din lumea temporară, a materiei, în cea veșnică, a spiritului.

Notă : Cuvîntare comemorativă cu prilejul centenarului morții lui Petru Maior, Cluj, 2/15 februarie 1921, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, I, Cluj, 1922, p. 79-86.